

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

УДК 262.1(09)(477)

Алла Перепелиця,
Світлана Павлова

Єпископи Чигиринські – вікарії Київської митрополичої єпархії (кінець XVIII – початок XIX ст.)

Досліджуються питання організації системи управління Київської митрополії Російської православної церкви кінця XVIII – початку XIX ст. Характеризуються постаті вікаріїв, що мали титулом Чигиринських єпископів та коад'юторів (помічників) митрополитів Київських та Галицьких. Поданий матеріал засвідчує, що попри спроби самої Церкви реформуватися, відхід від жорсткої вертикалі влади з кінця XVIII до початку XX ст. в Російській імперії виявився неможливим. Єпископи Чигиринські виконували відповідальні завдання митрополита та могли замінити в разі його відсутності.

Ключові слова: вікарії, коад'ютор, Київська митрополія, архієпископ, митрополит

Alla Perepelytsya and Svitlana Pavlova

Bishops of Chyhyryn - vicars of Kyiv Metropolitan eparchy (end of the 18th – beginning of the 19th centuries)

Questions of organization management systems of Kyiv Metropolis of Russian Orthodox Church at the late 18th - early 19th centuries are investigated. Figures of vicars who had the title of Chyhyryn bishops and coadjutors (assistant) of Metropolitans of Kyiv and Galician are characterized. This material shows that despite attempts of the Church to reform, a departure from the rigid vertical power structure at 18th to the early 20th centuries was impossible in the Russian Empire. Bishops of Chyhyryn performed important task for Metropolitan and could replace him in his absence.

Keywords: vicars, coadjutor, Kyiv Metropolitan, archbishop, metropolitan

Актуальність дослідження проблем організації системи управління Православної церкви зокрема обумовлена зростанням її впливу в сучасному українському соціумі.

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

В останній чверті XVIII ст. на півдні та заході Російської імперії відбулися територіальні зміни, пов'язані з трьома поділами Польщі (1772, 1793, 1795) та російського-турецькими війнами (1768–1774, 1781–1791). Тому була перебудована адміністративно-територіальна система українських земель, завдяки якій пройшов перерозподіл парафій між новоствореними єпархіями. Впродовж століть Київська митрополія серед християнських центрів займала чільне місце. Важливу роль в її історії відіграв митрополит Київський і Галицький та всієї Русі Петро Могила (1633–1647). Найбільшою його заслугою було те, що він своїми реформами обновив життя Української Православної Церкви.

Національно-визвольна війна (1648–1658) призвела до радикальних змін у її становищі. На території Гетьманщини вона стала державною Церквою, що сприяло посиленню її ролі в усіх сферах життя українського народу. У становленні УПЦ велику роль відігравали сподвижники Св. Петра Могили – Київські митрополити: Сильвестр Косов (1647–1657), Діонісій Балабан (1657–1663), а також Йосиф Нелюбович Тукальський (1663–1667). Після приєднання Гетьманщини до Московської держави панівні кола Московії послідовно чинили спроби перевести Київську митрополію під зверхність Московського патріарха. Через те митрополити Діонісій Балабан і Йосиф Нелюбович-Тукальський були змушені покинути Київ і оселитися в Чигирині.

У 1685–1686 рр. царський уряд і Московський патріархат провели неканонічну передачу Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріарха. Внаслідок цього територія, підвладна Київському митрополиту, різко зменшилася, а Київська митрополія перетворилася у рядову єпархію Московського патріархату.

В останній чверті XVIII ст. на півдні та заході Російської імперії відбулися територіальні зміни, пов'язані з трьома поділами Польщі (1772, 1793, 1795) та російського-турецькими війнами (1768–1774, 1781–1791). Тому була перебудована адміністративно-територіальна система українських земель, завдяки якій пройшов перерозподіл парафій між новоствореними єпархіями. У 1796 р. було утворено Київську губернію, яка повністю розмістилася на Правобережжі, а після розпорядження Св. Синоду від 7 вересня 1797 р. до складу Київської

митрополії увійшло 12 повітів [1]. Серед них – Чигиринський. В кожному повітовому місті створилося Духовне правління, завдяки якому царський уряд хотів перетворити Церкву у слухняного виконавця своєї волі, тим самим зводячи стіну між парафіями і духовенством.

Протягом XIX ст. кількісний склад повітів Київської митрополії залишався майже незмінним. На рівні повітів існували церковні окружні протопопії, які поділялися на благочиння. Управлінські посади обиралися вільними голосами, а з часом протопопів та благочинних назначали. Інститут благочинних виник пізніше, ніж протопопії, але у церковному житті він виявився більш ефективним самодержавницькому курсу на централізацію і бюрократизацію церковного апарату. Тому Київські владики своїми діями поступово ослаблювали протопопії, а в 1841 р. при митрополиті Філареті (Амфітеатрові) взагалі їх скасували. Не зважаючи на те, що населення Київської губернії зростало, царський уряд рідко давав дозвіл на утворення церковних одиниць, а з другої половини XIX ст. дрібні парафії були скорочені. У 1797 р. реформована Київська єпархія нараховувала 1327 церков [1], зокрема в Чигирині – 100. В них несли службу 3890 осіб священно- і церковнослужителів.

На початку XIX ст. структура управління Київської єпархії була пірамідальною. На вершині піраміди був митрополит, якого призначав Св. Синод з-поміж осіб, готових ревно служити російському самодержавству. Митрополит Київський та Галицький мав найвищу адміністративну, судову та господарчу владу, яка поширювалася на все духовенство та на церковне майно. Також він мав право самостійно проводити кадрову та фінансову політику у єпархіальних установах митрополії, зокрема в монастирях та навчальних закладах. Виконавчим і судовим органом при митрополиті була Київська духовна консисторія. У кожному повітовому центрі волю митрополита виконували повітові протоіереї і (до 1868 р.) – духовні правління (консисторії повітового рівня). Протоіереям підпорядковувалися благочинні священники, які управляли благочинним округом, що налічував 10–12 парафій. Кожен повіт також був поділений в середньому на 6 протопопій [2, с. 64], а кожне благочиння мало по 5–7 округів [3, с. 12].

Наприкінці XVIII та протягом XIX ст. Київська єпархія обіймала великі території, тому управляти нею митрополиту Київському та

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

Галицькому допомагали помічники в архієрейському сані з правами вікаріїв. Так 16 жовтня 1799 р. було створене Чигиринське вікаріанство з місцеперебуванням і управлінням у Київському Золотоверхому Михайлівському монастирі. Вікарний єпископ з титулом єпископа Чигиринського займався справами 12-тьох повітів Київської губернії та доглядав за духовними навчальними закладами. Також в коло його обов'язків входило все, що доручав йому митрополит. Вікарний єпископ Київської митрополічної єпархії отримував 1000 крб платні. Священик Л. Похилевич в своїй книзі «Сказания о населенных местностях Киевской губернии» з цього приводу зазначає, що «церкви города и уезда подчинены митрополиту на одинаковом основании с церквами прочих уездов». Першим єпископом Чигиринським 1800 р. став архімандрит Новгород-Сіверського Спаського монастиря Феофан Шиянов-Чернявський. На грані століть (1799–1800) Києво-Михайлівський монастир був у повному занепаді. Тому обійнявши посаду настоятеля монастиря, вікарію Феофану вдалося розширити межі обителі. Саме єпископ Чигиринський Феофан Шиянов-Чернявський заснував чернечий скит для іноків під назвою «Феофанія».

Вікарний єпископ з титулом єпископа Чигиринського був наділений всією повнотою влади в єпархії. З історичних джерел дізнаємося, що єпископ Феофан Шиянов керував будівництвом сакральних споруд у віддаленому Чигиринському повіті. Зокрема, 8 жовтня 1800 р. за його благословенням на місці старого однойменного був закладений наріжний камінь Троїцького мурованого храму Мотронинського чоловічого монастиря. Контракт на будівництво церкви укладено ще 22 травня того ж року з жителем м. Слізаветграда Артемом Ченменком. «Виконання підрядних робіт мало бути з монастирського матеріалу. Кошторис таких витрат складав 9 тис. Асигнаціями» [4, с. 169]. Але вже 10 жовтня 1802 р. «от поспешности в кладке оной или по недостатку прочных материалов церков сия будучи совсем кончена обрушилась» [4, с. 170]. З монастирського літопису стає відомо, що 28 березня 1801 р. мотронинські ченці просили єпископа Феофана дозволити їм з розібраної 14 червня 1800 р. «ветхої» [4, с. 170] церкви використати матеріали на ремонтування келій та інших монастирських будівель. Вікарій Феофан благословив братію займатися будівельними роботами в обителі. 20 червня 1800 р. за

резолуцією Чигиринського єпископа Феофана-Шиянова освячено Свято-Миколаївську церкву Лебединського Миколаївського жіночого монастиря, побудовану за благословенням Київського митрополита Ієрофія Малицького (1796–1799 рр.).

Перший вікарій Київський Феофан Шиянов заснував при Київському Золотоверхому монастирі «русскую школу ірмолайного п'їня», у яку набирали хлопців з парафій «преимущественно чигиринскаго уезда» для того, щоб вони мали змогу поступити «в низшіе классы кїевской академіи» [5, с. 706]. Пастирів, які відзначались «искуственным поведением всячеського», Чигиринський єпископ Феофан відзначав церковними нагородами та підсилював парафії високоосвіченими кадрами. Зокрема, 1803 р. о. Григорія Карповського – настоятеля Покровського храму села Івківців – було нагороджено рідкісною як для священиків того часу нагородою – набедреником. У 1806 р. дяк Сава Микитович Барвінський був рукопокладений у диякони до повітового собору Чигириня [5, с. 27].

Зауважимо, що у Московському патріархаті було прийнято після нетривалого служіння архіреїв на одній кафедрі переводити рішенням Св. Синоду у інші єпархії. Тому на початку 1807 р. Св. Синод перевів вікарія Феофана у Полтаву.

Через місяць, 24 лютого 1807 р. Чигиринським єпископом висвячено професора богослов'я, ректора Київської академії, архімандрита Іриней (в миру Іван Якимович Фальковський) [5, с. 649]. Сучасники писали про єпископа Іриней як про вченого і аскета, у якого «редко где можно подметить черты обыкновеннаго человека» [5, с. 678], та характеризували, що «оригиналень складь его ума, оригинальны его воззренія по самымъ важнымъ и даже мелочнымъ вопросамъ, оригинальна вся его жизнь и самая обстановка жизни, а его трудолюбія и плодовитость положительно феноменальны. Ничего въ немъ геніального, это просто талантъ, но талантъ удивительно разносторонній» [5, с. 714]. Мирські проблеми Іриней були не цікаві – крім книг та молитви він не знав. Однак при цьому ми зустрічаємо й протилежні характеристики Фальковського як особистість, яка любила діяльність «широкую кипучую, но самостоятельную и независимую» [5, с. 679]. Єпископ Іриней «крайнею заботою» відносився до «маленької пастви», але дуже рідко відвідував її [5, с. 703], керучи в осно-

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

вному паствою через Чигиринське духовне правління. Вирішував адміністративні та господарські справи церков та монастирів, що знаходилися в Чигиринських протопопіях. Зокрема, у 1808 р. ігумен Свято-Миколаївського монастиря Іоаннікій в «репорті» [5, с. 143] до Чигиринського єпископа Іриней просить дозволу на продаж млина. Духовенство Чигиринських церков надавало вікарію Іриней статистичні дані про демографічну ситуацію в селах Чигиринського повіту. Цей факт підтверджує священник Лаврентій Похилевич у своїй розвідці «Сказания о населенных местностях Киевской губернии» (1865 р.). Саме «сведения о числе жителей в 1808 году во всех селах Чигиринского уезда» [5, с. 523] було використано при описі сіл Чигиринського повіту. Парафіяльним священникам він рекомендував працювати над своїми проповідями самостійно та використовувати в своїй праці «Книгу поученій воскресныхъ и ежедневныхъ какъ самую нужнейшую для душевной пользы прихожан» [5, с. 703]. Благочестивих отців він нагороджував різними церковними нагородами – «даже палицею, составляющею теперь высшее отличие наибольше заслуженныхъ протоиереевъ» [5, с. 704]. Лїнєвих священнослужителїв, якї не хотїли самостїйно писати проповідї для виступу перед своїми парафіянами, «подвергалъ взысканїямъ» [5, с. 703]. Зокрема, священника Юхима Кедриновського, який не надав вчасно в Чигиринське духовне правління розклад проведення служб, благословив «в уединенномъ месте доземныхъ поклоновъ» [5, с. 704]. За п'ять років єпископства Іриней Фольковський зовсім не змінив свого аскетичного способу життя. Від сидячої роботи, великого розумового навантаження та постійних постїв він тяжко захворїв. Пролєжавши хворим літо і зиму 1810 р., весною, 26 квітня 1811 р., єпископ Іриней направив «прошенія въ синодъ», у якому просив звільнити його з посади вікарія і дозволити постригтися у схиму в Китаївську пустинь, яка належала Києвопечерській лаврі [5, с. 680]. Замість благословення на схиму Св. Синод нагородив вікарія Іриней орденом св. Анни першого ступеня, але він ніколи не «возлагалъ» його на себе, навіть у дуже урочистих випадках [5, с. 680], а на посаді єпископа Чигиринського вікарія Київської митрополічної єпархії Іриней пробув ще майже рік.

19 лютого 1812 р. пр. Іриней назначили самостїйним єпископом у Смоленськ [5, с. 680]. Два місяці поспіль 600-тисячна армія Наполеона І

Бонапарта вступила в межі Російської імперії і паства Іринея опинилась у зоні театру війни [5, 681]. 5 серпня 1812 р. було фатальним для Смоленська: «церкви дома башни – все что могло гореть запалало отъ кучи ядер и гранатъ полетевшихъ въ городъ изъ 150 непріятельскихъ орудій» [5, с. 682]. Єпископ Іринеї, не покидаючи храм, ревно молився, і тільки після того, як ядро влучило в баню сакральної споруди, його насильно вивели віряни. Напередодні свята Преображення Господнього чудотворна ікона Смоленської Божої Матері була перенесена у церкву св. Василя Неокесарійського, яка знаходилась у Москві на Тверській ямській вулиці. З вересня по листопад 1812 р. Іринеї знаходився в Ярославлі, але 20 грудня того ж року повернувся у зруйнований війною Смоленськ [5, с. 682]. Тут, у Смоленській і Могилевській єпархіях, він став заново створювати духовні правління та відроджувати церкви і монастирі. Не знайшовши спільної мови з Рязанським архієпископом Феофілактом Русановим, якому Св. Синод надав право допомогати Іринею налагоджувати роботу, єпископ просився у Синоду на Полтавську кафедру. Скориставшись особистими зв'язками, Іринеї вже 28 липня 1813 р. не тільки отримав спеціально для нього придуманий титул «коодьютора» Київської митрополії, а ще і 5000 крб. – залишок з доходів за свічки з Смоленської єпархії [5, с. 690]. Прикметно, що про цей період о. Іринея тогочасна література зауважує, що єпископ самостійно управляв своєю чигиринською паствою і тільки «в общецерковныхъ делахъ сносился съ митрополитом за посредствомъ консисторіи» [5, с. 690]. На основі наданої йому єпископської влади преподобний Іринеї знову налагодив тісні зв'язки з священнослужителями чигиринських церков. Свої «своєручно писані» проповіді він відсилав у Чигиринське духовне правління [5, с. 715]. А коли навесні 1820 р. Хрестовоздвиженський собор зруйнувала повінь, то наступного року преосвященний Іринеї на південно-східній частині головної вулиці міста розпочав будівництво дерев'яного Воздвиженського храму. У 1823 р. зведення двобанного собору було завершено. Про архітектурну композицію Хрестовоздвиженського собору дізнаємося на основі малюнку місцевого художника І. Т. Запорожченка 1924 р., що сьогодні знаходиться в Фондах НІКЗ «Чигирин» (Г-92).

Статус коад'ютора Київської митрополії, якому були підпорядковані всі штатні і не штатні обителі Київської єпархії, дозволяв Іринею вирішувати всі справи, опираючись на «євангельську заповідь или

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

советъ» [5, с. 694]. Зокрема, Златопольська економія поміщика генерала Висоцького претендувала на землі, які ніби були незаконно придбані Лебединським Георгіївським монастирем. Дізнавшись про цей факт, він повернув спірні землі поміщику. Свої дії Іринею пояснив монастирській братії такими словами: «... отдать ему и рубашку, только-бы не иметь нужды судиться съ нимъ» [5, с. 694].

В 1821 р. у Мотронинському Свято-Троїцькому монастирі за благословенням преосвященного Іоанна» була побудована та освячена церква в ім'я Іоанна Златоуста. 30 серпня 1921 р. настоятель з братією монастиря попросили преосвященного Іринею перейменувати Златоустівський престол в «теплій» церкві на Успіння Пресвятої Богородиці, але митрополит Серапіон на це не погодився і «повелів» залишити престол в ім'я Іоанна Златоуста [5, с. 333].

Єпископ Чигиринський Іринею приділяв значну увагу кадровим питанням своєї пастви. У 1822 р. священника Покровської церкви села Тишківки Харалампія Поторожинського резолюцією перевів священником приходського Миколаївського храму. Він також піклувався про сім'ї духовенства і щоб забезпечити їхній матеріальний стан, Іринею Фальковский розпорядився встановити так звану «особую кружку», третя частина з якої йшла на допомогу пристарілим священникам, сиротам та вдовам [5, с. 705].

Продовжуючи справу свого попередника, Іринею переймався розвитком руської школи. Крім фінансування та утримання, він кожного дня займався з учнями найважливішими предметами: арифметикою, катихизисом. Відносини з людьми в єпископа були виключно діловими та службовими.

Духовну консисторію він недолюблював. В ній у той час засідали архімандрити та ігумени Київських монастирів, а в канцелярії панувало хабарництво. Про це було відомо навіть у віддалених благочиннях. Цікавою є історія про те, як під час своїх візитацій у одній із Чигиринських церков Іринею зупинився перед картиною Страшного Суду, на якій серед грішників, що йшли у пекло, були намальовані «лица иноческаго чина и миряне не простаго званія» [5, с. 715]. Показуючи на картину, єпископ спитав диякона: «Хто це? ». Той простодушню відповів: «Кієвская дикастерія». З цього приводу «преосвященный» навіть заплакав [5, с. 715].

Все своє життя архіреєм Іринеєм Фальковський багато часу проводив за молитвою, а також займався справами монастиря і єпархії. Відпочивав тільки в свята та в недільні дні. За згадками ченців, перед смертю єпископ перестав бувати навіть у митрополита. 29 квітня 1823 р. після обіду преосвященний Іринеєм помер. 1 травня 1823 р. його поховали в «въ приделе св. Великомуч. Екатерины» Михайлівського Золотоверхого монастиря [5, с. 717].

Після смерті єпископа Іринея його місце в ієрархії посів Чигиринського вікарій Київської митрополичої єпархії Афанасій Протопопов. Це був високого рівня вчений, який мав наукові дослідження з теології, історії, археології, географії та літератури; захоплювався філософією. До цього він був ректором Тверської духовної семінарії та настоятелем Калязинського монастиря.

Сучасники єпископа Афанасія характеризували його як будівничого сакральних споруд. Зокрема, в Чигирині у 1824 р. за кошти віруючих побудували однопрестольну дерев'яну церкву в ім'я Успення Пресвятої Богородиці. Престол дерев'яний «снесарской работы» – «без приделов, з двома невеличкими притворами, з маленькими «крильцями» [4, с. 151]. В цьому ж році поряд з церквою споруджено дерев'яну дзвіницю з невеличким ганком при дверях. Свято-Успенський храм добре видно на малюнку К. Пржичиховського 1865 р. та гравюрі Я. Стифі «Вигляд Чигирина в середині XIX століття». У 1825 р. в селі Новоселиці була зведена кам'яна церква в ім'я Великомученика Георгія. Через рік архітектор Вільсн Гесте склав проект перепланування повітового центру. За планом В. Гесте у Чигирині також створено дві соборні площі, на яких єпископ Афанасій планував побудувати сакральні споруди.

Як і попередник, вікарій Київської митрополичої єпархії Афанасій Протопопов піклувався справами осередків чернечого життя Київської єпархії. Так 1825 р. у Чигиринський Свято-Троїцький монастир прислано на прохання ігумені Феофанії мощі святої великомучениці Варвари, преподобної Єфросинії – княгині Полоцької, священномученика Лукіана, преподобних Павла Послушливого, Макарія Диякона, Меркурія Посника, Мойсея Чудотворця, Агафона Чудотворця, Паїсія Постника і Пімена Постника. У дарчій грамоті вказувалось, що священні дари є «залогом благочестивого життя сестер» [4, с. 105]. Цікавим свідченням є те, що монастирі того часу володіли немалими

5. Внутрішня організація церкви в XVIII – XX ст.

маєтками. Так настоятель Мошногірського Вознесенського монастиря ієромонах Леонтій отримав від єпископа Чигиринського Афанасія дозвіл віддати монастирю «для немалої пользи» млин Мошенської економії графа М. С. Воронцова на 12-річну оренду. Внаслідок наприкінці 1826 р. було підписано контракт між верховноуправляючим Мошенським маєтком І. Т. Ягницьким і ігуменом Леонтієм, за яким щорічна платня за оренду становила 150 рублів асигнаціями у два терміни.

Після смерті Афанасія Протопопова 21 листопада 1826 р. у Софіївському соборі на свято Введення Пресвятої Богородиці відбулася хіротонія нового Чигиринського єпископа, яким став ректор Київської духовної академії, архимандрит Мелетій (в миру Михайло Іванович Леонтович). Водночас він був призначений настоятелем Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Пастирсько-адміністративна діяльність єпископа Мелетія поєднувалася з подвигом посту та молитви. Уже під час керівництва Могилівською духовною семінарією у 1821–1826 рр. його вважали святим. При зустрічі віряни ставали перед ним на коліна для благословення. Вікарій Мелетій займався проповідницькою діяльністю, тому в його келію завжди приходили бажаючі послухати слова християнської мудрості. Головною заповіддю настоятеля Мелетія для монастирської братії були слова: «Со смиренієм, монах, ти і землю пройдеши минувши ад и достигнеш неба».

Слід зазначити, що посада вікарія давала можливість стати самостійним архієреєм. Однак на практиці цього, як правило, не відбувалося, бо вже через півтора року єп. Макарія перевели на Пермську кафедру для місіонерської роботи серед старообрядців.

Наступник єп. Макарія – митрополит Київський та Галицький Євгеній Болховітінов (1822–1837), будучи етнічним росіянином, намагався провести на керівництво монастирями ченців із кола «великоросів» [2, с. 80]. Так 1827 р. настоятельницею Чигиринського Свято-Троїцького монастиря стала ігуменя Надія, яка за національністю була росіянкою. Внаслідок кадрової політики Євгенія Болховітінова до середини XIX ст. майже всі керівні посади у жіночих обителях займали «великороси».

Таким чином, протягом 1799–1921 рр. вікарні єпископи з титулами єпископа Чигиринського були помічниками і порадниками митрополи-

тів Київських та Галицьких у справах управління внутрішніми конфесійними процесами Київської митрополичої єпархії. Вони відігравали значну роль в кадровій політиці, розбудові осередків чернечого життя, будівництві сакральних споруд в парафіях, у заснуванні і регулюванні навчальних процесів в духовних навчальних закладах Київської єпархії і, зокрема, в Чигиринському повіті.

Аналізуючи життє лише чотирьох єпископів Чигиринських, приходимо до висновку, що всі вони вели аскетичний спосіб життя, займалися богословськими науками, педагогічною діяльністю, писали наукові праці, за служіння Церкві отримали високий духовний сан. Один з них – Мелетій Леонтович – 21.02.1978 р. був канонізований Українською Православною Церквою (МП) і увійшов у сонм Святих.

Дослідження життя 19-х (1828–1921) єпископів Чигиринських вікаріїв Київської митрополичої єпархії буде продовжуватися, для збагачення духовної скарбниці Чигиринського краю.

1. Дорошенко Ю. Православна Церква в Україні у XIX ст. [Електронний ресурс] / Ю. Дорошенко. — Режим доступу: <http://WWW.apologet.Kiev.ua/index.php?option=com-content&view=article&id=310:ix-s&catid=46&Itemid=35>.
2. Лавріненко Н. Православні монастирі Південної Київщини (соціально-економічна діяльність) 1793–1917 рр. / Н. Лавріненко. — Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. — 2009. — 215 с.
3. Назарій (Лавріненко), єпископ Кронштадтський // Перерва В. Село Івківці: з історичної та духовної спадщини. — Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2016. — 63 с.
4. Мариновський Ю. Черкаська минувшина / Ю. Мариновський. — Черкаси, 1997. — Кн. I : Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 р. // Відлуння. — С. 143–170.
5. Булашова Г. Иреней Фальковский, коадьюторъ Киевскій / Г. Булашова // Киевская старина : исторический журналъ. — К. : Типография Г. Т. Корчак-Новицкий, 1883. — С. 680–717.